

hermeneutičko iskustvo kao fenomenologija dijaloga

silvija dražić

Glas o Sokratu, prijatelju mudrosti i vrline, isteže se do naših dana. Otud mu se promišljanje uvek iznova vraća tražeći uput ili sigurno utočište. Ipak, obrtanje pramca, drevne vode zapljuškuju bokove, nije vodenno samo nalaženjem uzora, no pre nakanom jedne misli da na raznim tačkama poveštiju mišljenja otkrije samu sebe u još zametnom i nedorečenom obliku i tako pokrene privid sopstvene samoniklosti. Mišljenje ne započinje nikad kao posve novo, evo nihi, nego se koren u vekovima nagomilavljivim opsegu znanja, nadahnjući životvornim dahom ono što je ostalo zaboravljeno i izgubljeno u talogu proteklog, ili naprsto ono što nerazgovetno čarne ne došavši do svetlosti jasne reči. Vraćanje predvodi budućnost. Koračamo dalje (napredujemo li?) ledima podupirući pravac. Zauzvrat nam pred očima puca pogled na sve, nikad iscrpljeno, bogatstvo ljudske prošlosti koje nosi naš hod.

Povratak Sokratu ovoga puta nije voden sadržinskim interesom, ne smera obnavljanju njegovih načela mudrog življenja, ma koliko da su ova dostojava dijaljiva i podražavanja, nego ima na umu jedan pre formalni zahvat koji će podsetiti na njegovu veština. Nazivajući se majeutikom ili babičkom veština, ona zadobija dostojanstvo puta do znanja, štaviše, puta na kojem samo znanje progovara. Put, doduše, nije kraljevski, otvara se samo mudrim, no budući da se ipak radi o veštini, nije nedohvatljiv za sve one koje već podbada želac radoznanosti. Kukolji niče ne birajući tla i u svako vreme, a mudrost je finijeg soja i traži brižljivu negu.

Umeti piti. Znanje ne dolazi ako ga ne zovemo, a poziv se čuje samo u pravom pitanju. Odgovor je tek na repu znanja i mada se najpre čini da je tu prvi početak, jer riba se jede počevši od repa, privid brzo nestaje kad se prisjetimo da je glava ta koja halapljivo guta mamac i kači se na našu udicu. Riba koju lovimo je zlatna i traži posebnu veština.

Umeće pravog pitanja. Sokratov govor se rastače. Zatvorenost i neprotivrečnost izlaganja ne nose njegovu reč. Ona skakuće po obodu znanja, nasrće i izmiče tražeći tajni glas kojim se ovo otvara i otpušta svoju svetlost. Istina se osvaja postupno; delovi mozaika koji pokriva naš dom služu se deo po deo. Govor obigrava, tamo-amo, amo-tamo, zove se i potire. Lopta se, ušavši u igru, uvek iznova odbija. Govor postaje ras-kaz, dia-logos, ne jedna i nedvosmislena reč (već mrtvi glas), no reč koja se rasipa i ponovo sabira i igri prepoznavanja.

Pita onaj koji ne zna. Oni koji se samozadovoljno baškare u sigurnom utočištu, istrajno glabajući prvu dobačenu kost, ne nose u srcu seme mudrosti. Lišeni nemira i sumnje, tapkaju u istom krugu ne videći ponad sopstvenih očiju. Koji traže – lutaju. Teskoban je njihov put, ali tek istrajnost nalazi stazu koja izvodi iz šume. Slabašno je svetlo koje tek nazirući prate. Ipak, oni koračaju i slede njegov nejasni trag.

Znanje počinje od sopstvenog naličja. Lice i naličje se podupiru, pa je najteže sagledati ono što nam svagda ostaje za ledima. Ali od najtežeg se počinje. Znanje ne poznaje najpre sebe (ako je ipak tako, ono je već mrtvo), nego svoje izostajanje, svoje prazno mesto. Ono zjapi i hoće da bude ispunjeno. Znanje-neznanja, »docta ignorantia«, jutro je mudrosti. A po jutru se dan poznaje. Kakvim se danom smanjuje ovo jutro?

Koju ne zna-pita. Rečenica »Ja znam da ništa ne znam« goni vam sebe tražeći, rešenje uputstva koji u njoj zjapi. Ako je prvo neznanje koje sebe zna, ono što mu sledi je pitanje koje se bori protiv sopstvenog izvora. Pitanje prethodi svom saznanju, na čelu je njegovoga hoda, a isto tako ga otvara i s druge strane, od zida, advocatus diaboli što ne da spokoja i smirena.

No da li o svemu možemo sve piti i može li u tolikoj neobaveznosti prokljati zrno mudrosti? Pitanja ima raznih. Onih koja već po obliku izmiču sopstvenom nazivu, pitanja simulanata, kao tautološka ili retorička pitanja, ili naprsto onih koja promašuju i mesto puta nalaze čorsokak. Ona nisu pogrešna već naprsto druga pitanja. Otud pitanje nikada nije posve nevin. Ukoliko je postavljeno, ono uvek već postavlja mede. Pitanje namiče sopstvene naročari. Ono, doduše, ne daje samimi sobom, kao zagonetka, svoja jednoznačno razrešenje, ali je bremenito njime No to, ipak, nije izvesnost. Do poslednjeg časa ne znamo hoće li biti muško ili žensko, možda oba. Stoga je pitanje do kraja neodlučano, ili nije pitanje. Ali to je, ipak, posve određeno pitanje. Određenos pitanja je određenos pravac kojim se zapućujemo. Ono ne bludi i ne svaštari, nego odmerava i cilja. Pravo pitanje pita i stoga ne skita. Odgovor koji može da utaži našu radoznanost radoznanost metu je samo jednog pitanja, pa ovo stoga nikako ne može biti posve proizvoljno. Želja da se nešto sazna zaokružuje se i dovršava u sopstvenom pitanju. Otuda ni neznanje, koje je iskon i poticaj znanja, nije puka praznina.

puko ništa. Ono je posve određeno neznanje, naspram . poznavanja nečega njegovo nepoznavanje koje se vrhuni u sasvim određenom upitu. Ova gvozdena i neumitna korelacija, dvosložni korak do saznanja, temelji se na činjenici i svako traganje i svako pitanje leže pod paskom onoga što hoće da se zna – pod sigurnim vodstvom same stvari. Sokratova veština nije samodovoljna igra koja uživa u samoj sebi i sopstvenoj dovitljivosti, nego smera spoznaji sveta, te otud izmiče svakoj proizvoljnosti.

Ipak, pitanje . pita. Pravac kojim nas upućuje nije jednoznačan i razrešen. Popelo nas je na osmatračnicu bez koje ne bismo videli dalje od nosa, ali tek sada, na visini i otvorenom, započinje muka rasvetljenja. Jer, pitanje pridržava obe mogućnosti – razgoropadene, one kevču jedna na drugu. Otud je svako pitanje otvoreno i slobodno. Našavši put, ono sledi tragove. Ovi vode kroz raskršća. Logos je još uvek dialogos. Govor se raskazuje između DA i NE, razgovor je njegov glas. Dovršenje u odluci, u jednoznačnom odgovoru traži razlovanje suprotne mogućnosti, dokaz njenog lažnog rodoslova. Znanje je, rađajući se s pitanjem i držeći svagda na umu oba pola njegovog razrešenja, bitno dijalektično. Ono računa sa suprotnostima i živi kroz njih, pa je i put do njega dijalektičan: : pokazuje se kao razdvajanje i spajanje govora, kao dijalog.

Za razgovor je potrebno najmanje dvoje. Ko progovara u Sokratovskom razgovoru i čime se on okončava? Čija i kakva istina dolazi do reči? Sokratov govor dopire do nas u Platonovoj transkripciji, pa ga ne možemo litići potpornih stubova koji nose i zatravaju sistem misli koji nam Platon kroz njega saopštava. Zato je neophodna i jedna zadrška. Bitna razlika koja se uspostavlja između metode istraživanja i metode izlaganja ušla je u opštu svest tek s Hegelom i docnjim Marksovim promišljanjem Hegela. Otud ne možemo očekivati njeno svesno i strogo provlačenje kroz Platonove dijaloge. Platon beleži samo jedan put do znanja i stoga ovaj izgleda kao onaj u kojem istraživanje i izlaganje idu ruku pod ruku. Sledеće razmatranje važi samo pod tom pretpostavkom koja se overava činjenicom da u Platona ne nalazimo druge upute ili svedočenja.

Jednom zarolana kugla odbija se tamo-vamo. Govor Sokrat, onda drugi. Drugi je razmenljiv. Otud je smisao koji se oglašava i smiruje razgovor neovisan od onog Ti koji je suprotan pol u igri. Ti je, doduše, bremeno. Lice mu izobiljeće naslućena muka rađanja. Ipak, ono izostaje, bol se neizvesno produžuje, nemir rastrojeva hod. Onda nastupa Sokrat. Pod vodstvom njegove sigurne i vešte ruke začinje se novi glas. Sam Sokrat je po sopstvenom kazivanju jalov, on ne rada; tek porada. Ipak, njegove reči ne zvuče ubedljivo. Sigurnost s kojom prepoznaće istinsko rođenje među lažnim ili varavim plodovima kazuje da on već odavno zna. Porada onaj . koji je i sam radao. Mudrost svetli u njegovom pogledu. No tajna njegove plodnosti i njegova . radanja ostaje zakrivena. Da li mu pripada prirodnost i spokojstvo kuge koja to lako i pouzdano čini sama? Ili su njegove oči čudnim umećem pre okrenute u suprotnom pravcu, zagledane u sebe? Iz sopstvene unutrašnjosti raskriva se svet. Moguća je i drugačija pretpostavka koja ne manje verodostojno tumači Sokratovu iznimnost, odnosno činjenicu da je on uvek u položaju da već pre razgovora zna i otud druge vodi. Osim zaledanosti u sebe, koja može biti izvor Sokratove mudrosti, legitimno je pretpostaviti da ovu posreduje i ispostavlja jedan unutrašnji dijalog. Ja se razdvaja: Sokrat babica, vri majeutičar i Sokrat voden sagovornik, čije jednom položene a potom zaboravljene zalihe znanja treba oploditi. Tako se u ovom kvazidijalogu začinje pra-oblik dijalog, koji je mesto radanja svekoličkog znanja. Takođe, Sokratova veština, umeće pravog pitanja, postaje samozauzimljiva ukoliko je na samome sebi izbrušena i dovedena do savršenstva.

Ma koja da od ovih pretpostavki pogoda srce stvari, čini se da je ta čudesna moć, saživljenost istinom, pristupačna samo Sokratu. Drugi traže njegovo umeće. Nesiguran je njihov korak, a istina se skriva i preoblači . pred njihovim slepim pogledom. Sokrat širi zenice. One se obrču i menjaju smer. Najpre unutra, onda van. Naposletku, jasna i olakšavajuća reč. No, gotovo natpirnodna Sokratova mudrost, njegova izuzetna i jedinstvena moć, ne bi trebalo da svedoče o nekoj ličnoj odabranosti, o božanskom poslanstvu koje samo na jednog stavlja svoj znak. Pre se radi o tome da je Sokrat otklovnjen jednog modela saznanja koji se smatra uzornim i koji stoga jedini može pretendovati na osvojenje istine. Uzornost modela personifikuje se u uzornost ličnosti, koja onda nosi celukupan proces.

Ipak, ko govor? Šta raskriva razgovor? Ti koji saučestvuje u igri zanemarljivo je kao drugo. Ono ne iznosi nešto bitno sebi svojstveno, nešto različno što kaš kontrapunkt pokreće razgovor. Jedan isti smisao dolazi do reči. Dia-logos se smiruje i obuzdava u logosu. Zajednički smisao. Jedna i nepromenljiva istina što sve nosi i u svemu prebiva zadobija prepoznatljiv oblik. Ti, drugi koji je meta Sokratove veštine, prisutan je samo kao nosilac ove svemu pripadne istine i predmet je jedne tehnikе razgoličavanja. Na izgled aktivan učesnik u razgovoru, on zapravo pod nosi. Jedan za drugim otpadaju omotači mnenja ne preživevši oštricu propitivanja, da bi naposletku, ogoljena i jedna, zasvetlela istina.

Stoga dijalog samo simulira. Drugi zapravo čuti i slepo prati Sokratovu reč. Pitanja su već davno postavljena, pravac naznačen. Put je raskrenut i treba samo sigurno voden hoditi njime. Kao što kod Hegela individuum tek ponavlja put koji je prepoznao i utabao opšti duh, još jednom potvrđujući jedan isti ritam rađanja sveta, tako i Sokrat vodi onog drugog već poznatim i proverenim pravcem do istine. A ovaj je isključiv. Ne dopušta skretanja. Druge mogućnosti su kao mrtvorodenčaj još na početku odbačene. Logos je tiranski nastrojen. Samo sebe zna, sebi veruje, a sve drugo, njemu protivno ili naprsto različno, samo je maglovito glas mnenja. Ono učestvuje tek kao prepreka na putu. A njen je smisao u prevladavanju. Poput stare kože ostaje za petama. Razgovor gubi draž dokučivanja. Nestaje njegove otvorenosti koja u svakom trenutku dopušta nicanje nečeg nepredvidivog. Neumitna nužnost izvukuje njegov ritam. Tok kojim se zapućuje strogo je regulisan. On pridolazi kao svedočanstvo. Uvek iznova, pobedonosno potvrđuje Sokratovu nakanu. No, nije li to Pirova pobeda. Jer, drugo je zapravo i ne dolazi do reči. Istina je odavno tu, držimo je u šaci, treba samo uvek iznova prstom ukazati na nju. Saznanje ima oblik prepoznavanja. Kako su, pak, tajna i istina sveta u času rođenja kao zalogu položene u naše duše, jedino pravo saznanje je sećanje. Otud nužnost i jednoznačnost toka kojim razgovor napreduje – nazaduje. Žetonu s prebrojani, igra zaključena. Treba je samo držati na umu. Govor se samo prividno razlaže, zapravo ne luta. Samo logos se načas razdvaja pružajući leštice do samoga sebe. (Bogovi u ipak

milostivi). On izmiče svakom subjektivnom određenju i pripadajući. Logos je svačiji i ničiji. Čovek, njegovo mišljenje i znanje samo su mesto njegovog artikulisanja – opoznivanja. Otud je pojam krajnji cilj razgovora: sporazum u kojem se mišljenja sagovornika ispostavljaju kao zajednička. Ipak, sporazum, izglađivanje i prevladevanje suprotnosti, smirivanje lutajućeg govora nije nešto što iznenada i čudom pridolazi, no pre ono što od prvog glasa predleži i odmerava razgovor. Njegova nužnost određuje govor, raspliće i sapliće reč da bi je napislostku smestio u sopstvenu, već predodređenu strukturu.

Sokratov govor-razgovor anticipira jedno znatno docnije odnošenje prema svetu. Staviše, on ga anticipira u oba svoja aspekta: kako u raspolučenosti i nemiru govora koji traga, tako i u pouzdanosti i jednoznačnosti smisla koji stoji u zaledu i nosi celu građevinu.

Hermenela-umeće tumačenja koja danas nastoji biti univerzalnom, parajući uspešnosti nauke i njene metodologije znanjem lišenim apsolutne pri-nude metode i bez pouzdanosti uvek ponovljive istine, nalazi ovde u obliku i dostojarstvu, koje se pripisuje razgovoru, svoj početni oblik. Sveobuhvatna intencija današnje hermeneutike pokazuje da se tu više i ne radi naprosto o umeću koje raskrinkava i dešifruje ono što je najpre nerazgovetno i izmiče intendiranom smislu, no o jednom posve određenom i specifičnom stajanju u svetu i naspram sveta. Otud se ona zapućuje pravcem koji je razlikuje od hermeneutike vezane za tumačenje slova Biblije ili one koja nastoji da položi temelje duhovnim naukama. Formalizani veštine, kojem podleže kako teološka tako i filološka hermeneutika, opet potičinjava i kreše svojevrsni glas predanja. Razumevanje, budući telo umešća koja se rukovodi sistemom pravila i principa, ponavlja u drugom obliku zahtev naučne metodologije za kontrolisanom istinom. Bitna razlika koja je inicirala istraživanje, samu sebe ništa. Svesna toga da je na mala vrata iznova propuštena jedna spoljašnja i tuda prinuda, hermeneutika odbija da i dalje bude metod. Nalažeći u razumevanju bitnu osobenost čovekova prebivanja u svetu, meru i način njegove konačnosti i povesnosti, ona nastoji da opipa njegove mišice, a ne da ga podvede pod njemu strane aršine. Izkustvo umetnosti, filozofije i napislostku same povesti, koje rubi napore moderne nauke i izmiče njenoj efikasnosti svojom neotklonljivom prisutnošću, postavlja problem jednog drugačijeg puta da istine, koja se, štaviše, samo na tom putu može osvojiti. Iako bez slave naučnog znanja, ovaj se u pomnom promišljanju pokazuje kao temeljniji i pravotniji, ukoliko je pripadan ljudskoj suštini i u osnovi je čovekova odnošenja spram sveta. Budući da razumevanje ne napreduje poputro proverenim metodskim aparatusom koji istinu već drži u kavezu i poznaje je samo kao već uhvaćenu pticu, preostaje da se ispitava kako je ono uopšte moguće i, nadalje, kako se zbiva. Kantovo pitanje ponovo diže glavu, ali sada udara drugim pravcem, pitajući o onom što za Kanta ne samo da nije bilo predmet raspitivanja, nego je, u nastojanju da se zasnove apsolutno nužno i izvesno znanje, odmah odbačeno kao mogući način zadobijanja istine.

Razumevanje ima oblik iskustva. Budući da je meta tog iskustva ponajpre predanje, dakle nešto u čemu je položena i živi ljudska duhovnost, ono ima posve specifičan oblik. Ono što se ovde iskušava ne može se nazvati ni apsolutnim objektom niti apsolutnim subjektom, nego se smešta na njihovoj razmedzi. Predanje, budući nešto čvrsto i opredmećeno, nije samo puki izraz jedne subjektivnosti u vraćanju na koju bi se moglo do tančina demisti-fikovati, nego kao jednom već odvojeno od subjekta koji ga je pokrenuo, živi sopstvenim životom i opisuje svoju povest. Otud ono nadrasta subjekt koji mu leži na izvoru, ništa njegovu odsudnu ulogu za sopstveno razumevanje i postaje samosvojni predmet koji zove našu veštinsku. Ipak, predanje nije ni samo objekt. Ono ne prelazi i ne otvara se nasrtajima jedne već izbrušene metodologije. Predanje nije mrtvo i bez glasa, nego nam se obraća. U njemu nalazimo istinskog i ozbiljnog sagovornika. Otud je iskustvo kroz koje se artikuliše Ja-Ti iskustvo. Nešto drugo od nas različno progovara. No, da bi ono odista govorilo, potrebno je da se Ja, koje ga proziva i zaokupljeno je ponajpre sobom, opremi brnjicom koja će ga obuzdavati. Drugo, Ti se ne sme ugurati u pretince već stečenog znanja i tako lišiti sopstvenog glasa. Isto tako, Ja ne sme poseći svoje korene i uči u igru kao nešto posve neuslovljeno i zato apsolutno objektivno u sagledavanju. Svaki od ovih post-upaka sputava ili ništa jednog od učesnika u njegovom pravu i onemogućuje nastajanje istinskog dodira. Ja i Ti se moraju suočiti sa svom svojom osobenošću. Ja mora pročistiti uši i otvoriti ih za ono što mu Ti saopštava. Jer ono je živo i kazuje. Stoga mu moramo dopustiti da važi u sopstvenom zahtevu. No, da u tom otvaranju nije prazno. Ono skupa sa svim svojim uslovjenostima, lošim ili ispravnim predznanjima i predviđanjima, staje na-spram Ti. Ipak, ono sluša i ne dopušta da mu balast sopstvenosti zagluši uši. On je tu da bi bio prevladan. Ja osluškuje i spremno je za iskustvo. A ono znači menu.

Suštinska odredba iskustva konstitutivna za razumevanje je njegova negativnost. Ovde se opet osvodećuje Sokratovo načelo »dosta ignorantiæ«. Izkustvo počinje iz neznanja i napreduje pitanjima. No, kao što neznanje nije naprosto praznina, nego je znanje nedovoljno i svesno te svoje nedovoljnosti, ni sticanje iskustva nije puko punjenje. Ono bitno podrazumeva kretanje koje je u isti mah menjanje. Promena se zbiva na tri nivoa: menjaju se naše znanje, učeći se na predmetu koji se iskušava, menjaju se sam taj predmet, budući da ga znaju o njemu obogaćuju ili čini drugim od početnog, i napislostku, budući svesni celokupnog kretanja, menjamo se mi sami. U priznavanju ove ništeće i preobražavajuće uloge iskustva dragocena nam je Hegelova poduka: »Ovo dialektičko kretanje, koje svest izvodi na samoj sebi, i to ne samo na svome znanju, već i na njegovom predmetu, jeste uko-liko iz tog kretanja proizlazi novi istiniti predmet, upravo ono što se zove is-kustom.«² Time je, dakako, u iskustvu sačuvan momenat povesnosti, kao njegov odlučni inherentni momenat koji je u naučnom znanju i njegovom idealu uvek i za svakog ponovljivog puta do istine za svagda izgubljen.

Kada Ja i Ti, otvorena lica svaki iz svog mesta i vremena, stanu jedno naspram drugog, dolazi do uzajamnosti i razmene u kojima ni jedno ni drugo nije lišeno sopstvenoga glasa. Tek tada se predanje istinski iskušava. Naspramnost Ja i Ti u hermenetičkom iskustvu, njihovo uzajamno osluški-vanje i saopštavanje upućuju na to da se ovo iskustvo zbiva kao dijalog. Na ovoj tački put se obrće i iznova vraća na Sokrata i njegovu veštinsku plodnog

razgovora. Ipak, okolnosti su druge. Ono zajedničko i opšte koje vodi Sokratov govor i uvek nanovo zadobija jasni oblik, manje je određeno za ishod razgovora o kojem je sada reč. Ne postoji nužnost jednoznačnog okončava-nja. Stoga ni drugo, koje je naspramno i čini mogućim kretanje govora, nije samo glasnogovornik ove jedinstvene bitnosti koja se svagda opristutuje. Ono je odista različno i kao takvo odašilje svoj glas. Razgovor odista traga. Njegova je pokretnost zbiljsko kretanje. Otud je očuvana neizvesnost smisla koji se napislostku raskriva. Nužnost diktira samo u jednom pravcu: smisao se svakako pojavljuje Ali, o tome posle.

No, ko pita u dijalogu koji se ovde zbiva? I zašto je uopšte potrebno zapitkivati, lutati i tragati? Zar predanje ne može neposredno došapnuti svoju reč? Ali neposrednost ostaje na površini. Ono što je prvo i odmah ra-spoznatljivo kratko je daha. Štaviše, ono promašuje. Ukoliko se kroz nju svet pojavljuje sročen poput proste rečenice bez zamršenosti i dubine, ona uvek svodi. Slika se prelako sklapa i zahvata samo najočiglednije. Kako nema podrške iza sebe, potrebno ju je stalno osiguravati. No, budući da neposrednost ne priznaje nezadovoljstvo postignutim i lutalački nemir, jedini način da se osigura je odbijanje svega onoga što sliku remeti ili joj se protivi. Otud je neposrednost kruta i borbeni. Njena ulica je odmah kratka i slepa, ali ona zatvara oči verujući da se to svet pred njom razastire. Osim toga, mit o neposrednosti kao i instanciji na kojoj naše saznanje postiže svoj najverodostojniji i na svaku daljnju sumnju otporan oblik, puka je iluzija. Jer, neposrednost kao takva i ne postoji, osim u posve jednostavnom obliku čulne izvesnosti, koja je toliko oskudna sadržajem da sama za sebe i ne može da opstane kao samosvojni oblik znanja. Svako drugo saznanje je mnogostruko isposredovan i uslovljeno kako povesnošću objekta, tako i povesnošću subjekta. Stoga tek svest o ovoj dvoguboj posredovanosti koja (svet) kao ravnopravni momenat učestvuje u saznanjem procesu, može o-voriti i zasnovati mogućnost verodostojnog znanja.

Oni kojima nemir golica pete i koje ne siti prvo i lako zadobijeno – osluškuju i pitaju. Pitanje koje nije iznuđeno nego se nužno i uporno nameće, sledi zov samog predanja. Ukoliko ono nije mrtvi posed nego živo i više-glasno telo koje uvek izmiče potpunom sagledavanju, moramo se otvoriti za njegov glas. Ono nije dovršeno, ne isporučuje istinu osvojenu jednom za svagda, nego zapituje. Predanje živi kao igra, skriva se i raskriva mameći našu radoznalost. Tek kada nas prožme njegov upit, i sami počinjemo da pi-tamo. Naše pitanje krči. Izniklo iz naše sopstvene ukorenjenosti, ono za-užima jedan smer navešćujući moguće odgovore. No, odgovor za kojim naj-pre tragamo nije onaj isti koji zaključuje naše pitanje. On se sam oblikuje kao pitanje. Potaknuti pitanjem koje nam predanje dobacuje, nastojimo pita-jući da rekonstrušamo pitanje na koje je ono samo odgovor. Otud ne post-oji ništa što je samo pitanje ili samo odgovor. U svakom prebiva i ono drugo, njemu suprotno, i ne dopušta smirenje dok se ne dokuči značenje koje leži u osnovi i sabire u sebe smisao predanja. Stoga pitanje kojim poči-jnemo ne mora biti pravo pitanje. Imajući tek značaj otvaranja, stavljanja na čistinu koja dopušta da čujemo glas drugog, ono je uvek podložno meni. Dubeći i razlažući slojeve predanja, ono se uči, koriguje i tako svakim dal-jnjim korakom postaje drugim pitanjem. S preobraćanjem pitanja koje nas vodi menjamo se i mi sami, razgradajući i preuređujući znanje i mišljenje koje smo na početku založili. Zato pulsiranje pitanja i odgovora, koje vodi i jeste naše razumevanje, nije samo igra. Ili je to igra na život i smrt, u koju je sve uloženo, pa se i sa njenim ishodom sve gubi ili menja. Razgovor kroz koji se zbiva iskušavanja predanja, sudbinski je razgovor.

Ali, ko govor? S jedne strane to je Ja, ali ne apstrahovan iz svog vre-mena i mesta i svedeno na puku subjektivnost, nego Ja koje je čvrsto ve-zano i tek iz te vezanosti može da čuje glas predanja i postavi mu svoje pita-nje. Podsecanje temelja na kojima Ja stoje donosi tek prividnu prednost. Objektivnost kojom se ono diči podležeći dirlu svevladajuće nauke, zapravo oslepjuje. Ja, lišeno sopstvenog mesta i osiromašeno za vreme koje ga ispunjava, ostaje prazna ljuštura. A prazno je i mrtvo. Ono ne učestvuje, tek se ispunjava. Ja kao subjekat ne ume da pita; lišeno je plodnog tla iz kojeg pitanja niču. Ono tek prima i sluša. Stoga se i razgovor gubi.

Na drugoj strani stoji predanje i zove nas. I ono progovara iz jednog vre-mena skrivajući duh založen u sebi. Ono nam je tude i blisko. Tuđost postav-ja zagonetku, a blizina omogućuje razrešenje. Nešto posve strano ne bi nas uopšte diralo i, obratno, nešto sasvim tu pod rukom, prebrzo bi se raz-rešilo. Tek ova dvojakost, napetosti daljine i blizine, omogućuje razgovor. Glas putuje kroz vreme. Njegov put nije pravocrtan nego se kroz uzbudjenje i neizvesnost putovanja i sam poreobraća. Upit koji napislostku zove i traži svog sagovornika uvek je drugi. U dodiru pitanja koje kao posve samosvojno dospire do nas, i nas kao ovih ovde i sada, zbiva se sudbinski susret. Tek tada, kada je svako svoj i drugačiji, moguće je pravi razgovor. Predanje koje osluškujemo za nas je Drugo i moramo ga čuti i spoznati kao takvo. A čuti i iskusiti predanje znači razotkriti smisao koji mu leži u osnovi i nosi ga. No, on nije jedinstven i dat jednom za svagda. Tome se protivi više-slojnost i mnogočašć predanja. Ljudsko delanje ne može svojom nakanom da overi i predvidi sve posledice koje iz njega proishodne. Nepredvidljivost i slu-čajnost koje ga prate umnogostručavaju svet, i tako postavljajući zagonetku tek čine mogućim i potrebnim napor razumevanja. Stoga je smisao koji se rekonstruiše svagda drugi. To, dakako, potvrđuje neophodnost sagovornika, jer bez njega bi se predanje uvek izričalo jednim istim, monotonim glasom. Tek onaj drugi poziva više-slojnost i dubinu i razigrava govor. U razgovoru se ukrštaju dve dimenzije vremena i zapadaju u vrtlog. On deluje kao centrifuga. Napislostku ništa ne izlazi nepromjenjeno. Na jednoj strani obra-zuje se smisao, koji je uvek smisao za nas, budući da ga tek sebe zalažući oblikujemo, a na drugoj – menjamo se mi sami upravo zbog tog samozala-ganja koje tek omogućuje osvojenje smisala. Otud razumevanje nije samo znanje koje gomilamo u zalihe i koje uvek ostaje izvan nas, no je ono uvek i samorazumevanje i prožima nas u celosti. U tome se rasvetljava i njegov praktični značaj, budući da odsudno učestvuje u izobražavanju ljudske lično-sti. Stoga upravo u razumevanju oživljava zaboravljeni duh praktične filozofije. Praktične filozofije koja se ne izgrađuje naspram teorije, niti je samo područje njenog oživotvorenja, nego one koja je jedno s teorijom zahteva-jući od nje stalan i nerazrešiv odnos prema praksi. »Razumevanje, tamo gde uspeva, znači opažanje koje ulazi kao novo iskustvo u celinu našeg vlastitog duhovnog iskustva. Ono može na poseban način proširiti naša ljudska is-

kustva, našu samospoznanju i naš opšti horizont. Jer svagde gde razumevanje posreduje, posreduje se sa nama samima.“³

Na koncu, potrebno je razložiti i drugi nagovešteni aspekt u kojem koincidiraju Sokratova i hermeneutička »veština«. Koliko je u obliku razgovora kao putu do znanja položena sloboda, jedna otvorenost za drugo i smisao koji nam ono saopštava neovisno i izvan prinude naučne metode, toliko je u obaveznosti smislu koji se nužno razotkriva položen momenat neslobode i prisile. U zahtevu se mora pokazati smisao ukrštanja svih aspekata onoga što je razumeva, živi i dalje grško mišljenje o logosu koji sve podupire i nosi, i bez kojega bi se svet raspao u nepojmljivu haos. Logos i haos nose suprotnе vrednosne atributе. Prvi je načelo uma, uređenog sveta, harmoničnog poretku, drugi je znak bezumlja, razdora, uništenja i čovekov um ga ne može razumeti nego tek prevladati ili poništiti u logosu koji sve odmerava i smiruje. No, da li je on time odista pobeden ili je tek potisnut i učutan u sopstvenom zahtevu?

Traganje za smisalom vodi isto ubedenje. Dakako, prisila nije tako potpuna, budući da je misao koji se overava uvek drugi. Diktat same stvari koja vodi Sokratov govor sменју диктат смисла који се проблем до рећи. А између диктата и диктатуре низак је јед. Активност subjekta који хоće да razumije je svakako neophodna u tom zvaničju smisla, no to je ipak aktivnost slušaoca a ne stvaraoca. Smisao dopire do glasa, a Ja je samo mesto njegovog artikulisanja. Logos, doduše, nije jedan i neprikosnoven, ali je ipak položen u temelju i predvodi naša očekivanja. Ono što izmiče smislu naprosti nestaje s vidika. Da li takvo šta odista ne postoji ili je napornima za smisalom занемарено i zaboravljen? To, dakako, ne mora biti svesno zaboravljanje. Takva pretpostavka bi podrazumevala namernu nestinistinost mišljenja, što se ipak suštinski protivi njegovoj prirodi. Zaboravljanje može biti upravo jedina mogućnost mišljenja. No, da li se ono, zugrušeno i odgurnuto, враћa i, ako je tako, šta se onda dešava? Potresaju li se temelji našeg sveta? Postoji li smisao izvan smisla, nesmisao smisla ili smisao nesmisla i где ono obitava?

Hermeneutika ne ostavlja mesta takvoj sumnji. Ukoliko ona jeste tražnje za smisalom koji se, štaviše, ne iznalazi, nego sam progovara kada je raščišćen prostor za njegov glas, njena prva i osnovna premissa je univerzalna smislenost svakog ljudskog ispoljenja i, opštije, sveta. Jer ona se ne zadovoljava samo tumačenjem tekstova. Glas tumačenja je zasigurno sekundaran u odnosu na glas pesništva ili samog međuljudskog sporazumevanja. Sam svet se pokazuje kao ispunjen smisalom koji treba rasvetliti. Otud je njena namera daleko obuhvatnija. Razumevanje je upravljeno na svet kao celinu i saopštava istinu koja je i sama jedan način filozofiranja. Ona ne rada zatvorenim rezultatom koji čvrsto za svagda stoji, nego je deo procesa koji dolazi iz dubine i neizvesno se se produžuje u budućnost.

(Prinuda smisla kojoj podleže i kojom se sputava razumevanje postavljena je i čisto formalno hermeneutički krugom koji opisuje njegovo kretanje i predstavlja najopštiji i jedini »metodski« princip hemreneutike. Kruženje koje vodi razumevanje ne ostavlja ništa izvan sebe i milom ili silom (ili slepljom) sve uklapa u jedinstvenu celinu. Koherentni i sveobuhvatni smisao, koji se naposletku mora potvrditi, raskriva nakanu koja leži u korenu hermeneutike i čijim zahtevu ona ne može izbeći bez iznevezavanja svojih osnovnih pretpostavki: razumljivo je samo ono što predstavlja potpuno jedinstvo smisla. Ovaj princip, tzv. princip potpunosti, ima svoju korelativnu formulaciju i na strani predmeta i glasi: smisao može postojati samo i jedino kao celina.)

Kao celina.) Smisao se artikuliše i progovara u jeziku. Sve što nam je dato prepoznamo tek naslovljavanjem i smeštanjem u jezik. Ne postoji iskustvo pre ili izvan jezika. Svakom ljudskom mišljenju, znanju ili delovanju prethodi jezičko predrazumevanje, obuhvat sveta u jeziku kojim ovaj postaje naš svet. Ljudsko iskustvo je mouće samo i jedino kao jezičko iskustvo. No, sam smisao dolazi do reči. Njegovo prokazivanje u jeziku nije nešto novo i različno od njega samog. Govor smisla pripadan je samom smislu. Nepostojanje bitne razlike između biti i prikazati se (jer suština se pojavljuje), osim one razlike u sebi koja samu sebe ništa, dovodi naposletku do ontološke pretpostavke koja iz univerzalne jezičnosti iskustva vraća na univerzalnu jezičnost bitka. »Jezik je bitak koji se može razumeti.«⁴ Čovek je tumač velike zagonetke sveta.

NAPOMENE:

1. Da se ne bi svaki put iznova ponavljao ono što je egzemplar i najočigledniji predmet razumevanja, i što najvećma lizmice Španjolskoj čizmi načinje metodologije, koristimo obuhvatni naziv preduzeće, beležiće njima sve ono u čemu je bitno založena ljudska duhovnost i živi život, te kao takvo zahvaljujući razumevajući odnos prema sebi. Jasno je da tako shvaćeno predanje obuhvatne gore pominjanoj istaknuću umetnosti, filozofije i ljudske povesti. Docnije će se pokazati da razumevanje premašuje ove najprezencirane okvirne i iskazuje najosnovniji oblik čovekovog odnosa spram sveta. Ovdje univerzalnost hermeneutike.

² Hegel, *Fenomenologija duha*, Beograd 1974. str. 53.

3 H.G. Gadamer, *Hermeneutika kao praktična filozofija*, Čemu još filozofija, Zagreb, 1978, str.

^{247.} H.G. Gadamer, *Istina i metoda*, Sarajevo 1978, str. 512.

razmišljanja o dijalogu između muškarca i žene

vladeta jerotić

Dijalog je nastao onda kada se Jedno udvojilo. »I rastavi Bog svjetlost od tame. I svjetlost nazva Bog dana, a tamu nazva noć. I bi veće i bi jutro, dan prvi.« Udvajanje Jednog, kada je jednom otputelo, više se nije zaustavljalo. To što se Jedno uhijladostručilo, umilionilo, stvaralo je samo iluziju mnoštva, maju beskonačnosti. Uvek iznova događalo se samo i jedno udvajanje Jednog, dijalog. Razgovor natura naturans s naturom naturatom, makrosklosa s mikrosklosom, neba sa zemljom. I na zemlji razgovor se nastavio: između minerala i bilja, bilja i životinja, životinja i Čoveka, Adama, Adama Kadmona, prvog, celovitog Čoveka, stvorenenog po obliju Božjemu. »Po obliku Božjemu stvorji ga; muško i žensko stvor ih« (zašto čas jedinina, čas množina?). Ovakvo je u tzv. prvosvešteničkom izvoru Geneze. Već u drugom, jehovističkom izvoru, pred nama je druga varijanta stvaranja, po kojoj je najpre stvoren samo »čovjek od praha zemaljskog«, za koga Bog naknadno utvrđuje da »njije dobro da je čovjek sam... i Bog pusti tvrd san na Adama, te zaspas... i Bog stvorji ženu od rebra koje uze Adamu i doveđe je k Adamu«.

Nije svejedno kako ćemo pristupiti dijalogu između muškarca i žene, ako ih (ga) posmatramo sa stanovišta prvošteveničkog pričanja u prvoj glavi Postojanja, ili, jehovističkog, u drugoj glavi. Da li je udvajanje muškoženskog principa, stvoreno po obilježju Božjem, nastalo iz punoće ljubavi koja je imala potrebu da samu sebe ljubi, ili iz nedostatka usamlijenog muškarca kome je naknadno trebalo stvarati partnera? Ako ovo ne znamo i ne možemo znati, možemo postaviti pitanje: kakav je cilj dijaloga između muškarca i žene? Odgovor (I) na ovo pitanje treba da bude svrha ovog eseja.

Kakva je, najpre, vrsta privlačnosti između muškarca i žene? Bilo bi suviše uprošćeno, a i nedovoljno tačno, kada bismo odgovorili da je to polna privlačnost suprotnih polova, koja počiva na fiziološko-hormonalnom mehanizmu čiji je poslednji cilj produževanje vrste. Za ovakvu vrstu privlačnosti ili, tačnije, »prilepljivanja dva tela u jedno« (buduće zajedničko telo deteta, što ipak ostaje i samo čudo) nije potreban nikakav dijalog. Da bi čovek izmislio Boga i besmrtnost, uputio se neverovatnim putem Bogočoveka, usput, doduše, istrebljujući se medusobno, ali i radajući Platona, Dantea, Getea, Šekspira, da mu je bilo dovoljno za spajanje »carstvo krmaka i vavilonske kurve«, kako je pisao Oto Vrijenher! Ništa nam ne pomaže niti nam je lakše kada čujemo da se čovek prirode razboleo, ili postao »poludeli majmun«, kada je, ne znamo kako i zašto, otkrio Duh u sebi i počeo da misli. Ne samo kako će osvojiti ženu, već i zašto je zavoleo ženu, ne samo kako će stvarati potomstvo, već i kako će sebe učiniti besmrtnim.

Kakva je, onda, vrsta privlačnosti između muškarca i žene? Bezbroj »seksualnih meduoblika« traže svoju dopunu, ali tako nespretno u ljudskom carstvu, tako neznački, kao kada se u magli traži put. Sisari i ptice to mnogo bolje znaju, nepogrešivi su u izboru partnera. Tako vuk predvodnik u vučjem čorpu bira najbolju vučicu, to isto znaju i mnoge ptice (ostrigari, na primer). A čovek luta, nasrće na partnera i posrće pod njim, na »pučini i brežinu« života muškarac i žena sudaraju se kao dva slepca. Neki naučnici i filozofi u 19. i 20. veku, ali i mnogo ranije (S. Frojd, B. Flis, L. Sondi, A. Šopenhauer, O. Vajninger itd.), nazirali su neke zakonitosti u privlačenju polova i nisu dozvoljavali da se kaže da su susreti privlačenja i spajanja muškaraca i žene plod slučajnosti i slepog neznačanstva. Tako, na primer, kažu neki od ovih istraživača, muškobanjaste žene, kao po pravilu, traže ženstvene muškarce, i obratno; snažne muškarčine, opet, nalaze jake žene. Ni likovi majke ili oca nisu beznačajni za buduće izbore partnera njihovih sinova ili kćeri, naprotiv, često upravo oni odlučuju. Savremeni psihoanalitičari misle da mogu da dokazuju da i u »abnormalnostima normalnih«, a naročito u psihopatološkim slučajevima, izbor partnera odlučuje unutarnja, nesvesna, neurotična predodređenost. Tako poznati nemački psihoanalitičar i psihosomatičar Erhard (iz Minhen) utvrđuje, posle mnogo godina posmatranja, da će »histerična struktura« ličnosti nekog partnera tražiti da sebe veže za »opsesivnu strukturu« partnera, »shizoidna struktura« uz »depresivnu«, i to iz sasvim određenih, nesvesnih razloga, čija je složena dinamika vrlo živo predstavljena od Erharda. Leopold Sondi, švajcarski psiholog, otkriva u »porodično nesvesnom« svakog od nas dublje, skrivene razloge za izbor partnera.

Kakva je to, ipak, i neka druga vrsta privlačnosti između muškarca i žene? Muškarac i žena traže, privlačeći se, neku vrstu dopune i to ne samo seksualne prirode, jer su snabdevani različitom količinom »muškosti« i »ženskosti«, koja treba da se, po nekakvoj instinktivnoj zakonitosti, izmeša.